

PAWEŁ KOBES
PWSZ – Legnica

ROLA RODZINY W PROCESIE RESOCJALIZACJI NIELETNICH W KONTEKŚCIE OBECNEGO STANU PRAWNEGO I PRZYGOTOWYWANYCH ROZWIĄZAŃ LEGISLACYJNYCH

W kontekście dużego i wciąż narastającego problemu społecznego, jakim jest wysoki odsetek demoralizacji i przestępczość wśród nieletnich, podejmowane są różnego rodzaju inicjatywy legislacyjne mające stworzyć mechanizmy skuteczniejszego niwelowania tych niepożądanych społecznie zachowań. Przykładem może być przygotowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości projekt ustawy *Prawo nieletnich* (dalej P.n.) mający zastąpić obecnie obowiązującą ustawę z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej: u.p.n.).

Włączając się w dyskusję nad potrzebą zmian w ustawodawstwie dotyczących nieletnich warto pochylić się szczególnie nad rolą rodziny, jaką państwo zarezerwowało jej w zakresie współkształtowania polityki przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich.

1. ZNACZENIE RODZINY W KSZTAŁTOWANIU OSOBOWOŚCI DZIECKA

Dokonując rozważań nad rolą rodziny w kształtowaniu osobowości dziecka należy stwierdzić, że jest ona pierwszym i najważniejszym środowiskiem w życiu dziecka¹. To właśnie w środowisku rodzinnym dziecko wchodzi w pierwsze interakcje z innymi ludźmi i zdobywa pierwsze doświadczenia w zakresie współżycia społecznego. Doświadczenia te stanowią podstawę i początek rozwoju społecznego małego człowieka, rzutując niejednokrotnie w sposób dominujący na całe jego przyszłe życie². Bezpośredni wpływ rodziców na rozwój psychiczny wiąże się z wprowadzeniem dziecka w zasady życia. Początkowo dziecko bezwiednie przyjmuje zachowania zaobserwowane u najbliższych. Z czasem doniosłe stają się zabiegi wychowawcze zorientowane na kształtowanie osobowości³. Wzory osobowe i osobowościowe czerpane są z różnych źródeł, a przede wszystkim z rodziny. Dla młodych dzieci stają się one przedmiotem naśladownictwa i identyfikacji. Wzór starszych członków rodziny oddziałuje na nie bardzo mocno, co stanowi rezultat chęci dzieci upodobnienia się do najbliższych, silnie odczuwanej potrzeby oparcia się w nich⁴.

Krzysztof Zajączkowski za Adamskim wskazuje, że najistotniejszymi funkcjami rodziny są: funkcja prokreacyjna – rozumiana jako zapewnienie zachowania ciągłości społeczeństwa; funkcja ekonomiczna – zapewniająca rodzinie materialne podstawy życia; funkcja opiekuńcza – realizowana poprzez pomaganie poszczególnym członkom rodziny w realizowaniu ich potrzeb; funkcja socjalizacyjna – przygotowująca członków rodziny do wypełniania ról społecznych oraz do przestrzegania norm obowiązujących w społeczeństwie; funkcja stratyfikacyjna – rozumiana jako osiągnięcie przez członków rodziny okre-

---

¹ B. KOWALSKA-EHRlich. *System postępowania z młodzieżą nieprzystosowaną społecznie w Polsce*. W: *Prawne i pedagogiczne aspekty resocjalizacji nieletnich*. Red. B. Kowalska-Ehrlich, S. Walczak. PR IPSIR 1992 nr 12 s. 81.

² K. POSPISZYL, E. ŻABCZYŃSKA. *Psychologia dziecka niedostosowanego społecznie*. Warszawa 1985 s. 84.

³ M. TATAŁA. *Rodzina w rozwoju społecznym dziecka*. „Problemy Alkoholizmu” 1998 nr 1 s. 1-2.

⁴ J. RACZKOWSKA. *Na tropach rodzicielskich niepowodzeń*. Warszawa 1988 s. 178.

ślonego statusu życiowego; funkcja integracyjna – w sensie społecznej kontroli zachowań członków rodziny; funkcja małżeńska – polegająca na zaspakajaniu potrzeb życia intymnego małżonków; funkcja rodzicielska – polegająca na zaspakajaniu potrzeb uczuciowych rodziców i dzieci⁵. W opinii Ratajczaka z uwagi na funkcje, jakie spełnia rodzina w życiu społecznym, stanowi ona najistotniejszy czynnik w zapobieganiu wszelkiego rodzaju zjawiskom negatywnym, w tym także przestępczości⁶. Aby rodzina prawidłowo egzystowała, wszystkie jej funkcje winny być realizowane⁷.

2. RODZINA A RESOCJALIZACJA NIELETNICH

Mając na uwadze fakt, jak doniosłą rolę odgrywa rodzina w procesie wychowawczym i rozwojowym dziecka, ustawodawca wyeksponował istotę rodziny w preambule do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Otóż, obecnie obowiązująca u.p.n. w swojej preambule artykułuje *expressis verbis* cztery zasadnicze cele w zakresie postępowania z nieletnimi. Pierwszym z nich jest przeciwdziałanie demoralizacji nieletnich, drugim – przeciwdziałanie przestępczości nieletnich. Natomiast jako trzeci cel wskazuje dążenie do stworzenia warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź zasadami współżycia społecznego. Z kolei czwarty cel zatwierdzony w preambule dotyczy umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych praw członków społeczeństwa.

Ten ostatni cel dotyczący rodziny zawiera w sobie niejako dwa ściśle ze sobą związane aspekty. Pierwszy z nich sprowadza się do opieki nad rodziną stanowiącą naturalne środowisko, w który wzrasta nieletni. Tym samym ustawodawca daje wyraz znaczeniu, jakie pełni rodzina w kontekście społecznym i rozwojowym dziecka. Natomiast drugi

---

⁵ K. ZAJĄCZKOWSKI. *Profilaktyka zachowań dewiacyjnych dzieci i młodzieży*. Toruń 1999 s. 36.

⁶ A. RATAJCZAK. *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego (Zagadnienia wybrane)*. Warszawa 1980 s. 12.

⁷ ZAJĄCZKOWSKI. *Profilaktyka*. s. 36.

aspekt, który niejako wynika z tego pierwszego, akcentuje konieczność podejmowania wszelkich instytucjonalnych działań przez państwo oraz wszystkie inne podmioty stosujące niniejszą ustawę zorientowanych na udzielenie wszelkiej pomocy rodzinie w wypełnianiu przez nią obowiązków wychowawczych i kształtowania osobowości dziecka w niej wzrastającego.

Podnosząc na gruncie niniejszych rozważań kwestię celów postępowania z nieletnimi należy wskazać, że ta wskazówka interpretacyjna zawarta w preambule – choć nie mająca normatywnego charakteru – wyznacza pewne podstawy aksjologiczne w postępowaniu z nieletnimi, którą jest m.in. wartość rodziny oraz jej znaczenie w wychowywaniu i resocjalizacji nieletnich.

Znaczenie rodziny w procesie kształtowania postaw nieletnich została także wyeksponowana w najważniejszej dyrektywie dotyczącej postępowania z nieletnimi, jaką jest kierowanie się dobrem nieletnich. Otóż, na gruncie obecnie obowiązującej dyrektywy kierowania się dobrem nieletniego ustawodawca w art. 3 § 1 u.p.n. wskazuje, że w sprawie nieletniego należy kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu nieletniego oraz zmierzając w razie potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. Dyrektywa kierowania się dobrem nieletniego stanowi uszczegółowienie celów wynikających z preambuły. Osiągnięcie korzystnych zmian w osobowości nieletniego jest ważne w celu zapobiegania demoralizacji i przestępczości, jak również w procesie resocjalizacji nieletnich. Z kolei działania kierunkowe, zorientowane na prawidłowe wypełnianie obowiązków wobec nieletnich przez ich rodziców i opiekunów stanowią integralny element umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia rodzin za wychowanie nieletnich. Ustawodawca zaakcentował w tej dyrektywie konieczność podejmowania takich działań resocjalizacyjnych, które będą sprzyjały należyte realizowanie przez rodziców władzy rodzicielskiej. Tym samym podkreślił on istotną rolę rodziny w procesie kształtowania prawidłowych postaw społecznych i budowania właściwej osobowości nieletniego. Tak więc wszystkie przewidziane ustawą działania muszą być oceniane przez pryzmat dobra nieletniego. Ten warunek, jakim jest kierowanie się dobrem nieletniego, stanowi nieja-

ko punkt odniesienia do wszystkich działań na rzecz nieletnich. W podobnym kontekście wypowiada się też Sąd Najwyższy⁸.

a) *Zasada kierowania się dobrem nieletniego*

Zasada kierowania się dobrem dziecka (czy też nieletniego⁹) została potwierdzona w Konwencji o Prawach Dziecka oraz tzw. *Regułach Minimalnych Wymiaru Sprawiedliwości w Sprawach Nieletnich*. Z punktu widzenia roli rodziny w procesie wychowawczym i resocjalizacyjnym dzieci warto pochylić się szerzej nad pojęciem „dobra nieletniego”. Otóż, zdaniem Łopatki rozumienie pojęcia „dobro dziecka” sprowadza się do tego, iż należy mieć na względzie zarówno doraźne, jak też długofalowe interesy dziecka. Należy przy tym uwzględniać wolę dziecka, które ma zdolność do odczuwania, formułowania poglądów. W tym względzie nie może być ono uprzedmiotowione. Autor zastrzega jednocześnie, że dobro dziecka winno być rozpatrywane w odniesieniu do innych dóbr. Należy tak postępować, gdy ma się do czynienia z wieloma dobrami, gdy trzeba wybierać pomiędzy prawami różnych dzieci, np. rodzeństwa lub prawami jednego dziecka a prawami grupy dzieci, jak również wówczas, gdy występuje konflikt między dobrem dziecka a interesami rodziców. W opinii Łopatki przy uwzględnianiu dobra dziecka winno się brać pod uwagę zarówno element obiektywny, jak też subiektywny. Uwarunkowania kulturowe nie powinny być pomijane przy pojmowaniu dobra dziecka, jednakże w żadnym razie nie należy przyznawać im pierwszeństwa przed zasadami zawartymi w konwencji. Trzeba też pamiętać, że dyrektywa kierowania się dobrem dziecka nie może być uchylona lub zawieszona w sytuacjach nadzwyczajnych, np. wojny, kataklizmu naturalnego, niepokoju wewnętrznych w kraju. Autor w swojej pracy wskazuje także, iż wymóg kierowania się dobrem dziecka spoczywa na wszystkich podmiotach, które podejmują decyzje dotyczące dzieci w ogólności, jak

⁸ Uchwała SN z 21.XI.1984 r. III CZP 47/84. OSNKW 1995 poz. 64.

⁹ W *Konwencji o Prawach Dziecka i Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym* mowa jest o „dobru dziecka”. Jednakże nie ma żadnej pojęciowej różnicy pomiędzy „dobrem dziecka” a „dobrem nieletniego”. Por. A. STRZEMBOSZ. *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*. Lublin 1995 s. 112; A. GABERLE, M. KORCYL-WOLSKA. *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Gdańsk 2002 s. 24.

też w prawie konkretnego dziecka. Naturalnym jest, że w pierwszym rzędzie dotyczy to organów ustawodawczych regulujących sytuację dzieci, ustalających priorytety budżetowe, regulujących kwestie społeczne, kwestie socjalne, w tym pośrednio model rodziny. Adresatem wymogu kierowania się dobrem dziecka są również władze lokalne – rządowe i samorządowe, powinny one traktować dobro dziecka jako wytyczną dystrybucji środków finansowych na różne cele, a także przy podejmowaniu wszelkich decyzji, które są istotne. Dobrem dziecka przy podejmowaniu decyzji związane są także sądy, instytucje socjalne – zwłaszcza działające na rzecz zdrowia, sportu, turystyki itp., instytucje młodzieżowe, edukacyjne. Oczywiście, dobrem dziecka mają obowiązek kierować się rodzice i opiekunowie, ale czym innym jest dobro dziecka, a czym innym dobro rodziców. Jednakże należy założyć – zdaniem autora – że w zasadzie dobro rodziców i dobro rodziny wymaga, aby uwzględnione było dobro ich dziecka¹⁰.

W rozważaniach nt. dobra dziecka należy pamiętać o tym, że to pojęcie nie jest zdefiniowane. Z tego względu trzeba się odwołać do systemu prawa polskiego, a dokładnie do tych aktów normatywnych, które konstytuują zasady postępowania z dziećmi i określają ich ochronę.

Podstawowe wytyczne w tym względzie zawiera Konstytucja RP, która reguluje ochronę dziecka uwzględniając postanowienia w/w Konwencji. W art. 71 wskazuje podkreśla ochronę, natomiast w art. 72 konkretnie odnosi się do gwarancji ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją¹¹.

Z kolei ochrona dobra dziecka przewidziana w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (dalej: k.r.o.) dotyczy dobra osobistego i majątkowego. W ocenie Stojanowskiej, termin „dobro dziecka” na gruncie przepisów prawa rodzinnego zawiera w sobie „kompleks wartości o charakterze niematerialnym i materialnym niezbędnych do zapewnienia prawidłowego rozwoju fizycznego i duchowego dziecka oraz do należytego przygotowania go do pracy odpowiednio do jego uzdolnień, przy czym wartości te są zdeterminowane przez wiele różnorod-

¹⁰ A. ŁOPATKA. *Dziecko, jego prawa człowieka*. Warszawa 2000 s. 29.

¹¹ W. STOJANOWSKA. *Dobro dziecka jako instrument wykładni norm konwencji o prawach dziecka oraz prawa polskiego i jako dyrektywa jego stosowania*. W: *Konwencja o Prawach Dziecka – analiza i wykładnia*. Red. T. Smyczyński. Poznań 1999 s. 90. Zob. W. SKRZYDŁO. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Zakamycze 2000 s. 85-86.

nych czynników, której treść zależy od stosowanej normy prawnej i konkretnej, aktualnie istniejącej sytuacji dziecka, zakładając zbieżność tak pojętego „dobra dziecka” z interesem społecznym”.

Zdaniem autorki w przepisach tych ustawodawca ustalił znaczenie terminu „dobro dziecka”, ujmując jego treść nie jako efekt i cel sprawowania władzy rodzicielskiej, lecz jako przedmiot troski rodziców w ramach obowiązku wychowania dziecka¹². Jednakże pojęcie „dobro dziecka” można zdefiniować poprzez opisanie charakteru władzy rodzicielskiej.

Tradycyjnie przyjmuje się, że na władzę rodzicielską składają się trzy atrybuty: 1) piecza nad osobą dziecka, 2) przedstawicielstwo, 3) zarząd majątkiem dziecka¹³.

Pieczę nad dzieckiem należy rozumieć jak zespół obowiązków oraz uprawnień rodziców obejmujących stałą troską osobę dziecka, dbałość o to, aby było ono należycie wychowane, aby nie stała mu się krzywda i aby jego dziecinne lata upłynęły w warunkach rodzinnego szczęścia¹⁴.

Precyzyjniej zakres zadań związanych z pieczę nad dzieckiem określiła art. 96 k.r.o. Przepis ten sprowadza pieczę do troski o jego duchowy i fizyczny rozwój, a także przygotowania dziecka do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień. Wychowanie dziecka i kierowanie nim jest ściśle związane z osobami rodziców. W przepisie tym została wyraźnie zaakcentowana zasada osobistego wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców¹⁵. Dyspozycja odnośnie przygotowania dziecka do dalszej pracy jest bardzo szeroka, gdyż zdaniem SN to przygotowanie może nawet obejmować studia wyższe¹⁶.

Wychowanie dziecka w zakresie kształtowania jego psychiki obejmuje wpajanie wień zasad moralnych i współzycia społecznego, kształtowanie prawego charakteru, wyrabianie w dziecku sumienności, pracowitości poczucia obowiązku, wpajanie dziecku miłości do ojczyzny i nawyku poszanowania cudzej własności, a także własności społecznej. Wychowanie fizyczne z kolei obejmuje dbałość o życie i zdrowie

---

¹² W. STOJANOWSKA. *Dobro dziecka w Konwencji o prawach Dziecka i prawie polskim*. „Jurysta” 1993 nr 3 s. 13.

¹³ J. WINIARZ. *Prawo rodzinne*. Warszawa 1983 s. 204.

¹⁴ J. IGNATOWICZ. *Prawo rodzinne*. Warszawa 2001 s. 321.

¹⁵ H. HAAK. *Władza rodzicielska. Komentarz*. Toruń 1995 s. 52.

¹⁶ Wyrok SN z 12.II.1998 r. I CKN 499/97. system lex.

dziecka, a także jego tężyznę fizyczną¹⁷. Oczywiście sprawowanie pieczy nad dzieckiem sprowadza się również do styczności rodziców z dzieckiem¹⁸.

Z kolei przedstawicielstwo należy rozumieć jako uprawnienia rodziców przede wszystkim do dokonywania w imieniu dziecka czynności skutkujących bezpośrednio dla niego. Dotyczy to zarówno czynności prawnych, jak też proceduralnych. Rodzice, jako przedstawiciele ustawowi dziecka, wyrażają także zgodę wymaganą niekiedy przepisami dla skuteczności czynności, do których osobistego dokonania uprawnione jest dziecko¹⁹.

Natomiast na zarząd majątkiem dziecka składają się: czynności faktyczne, jak np. remont czy rozebranie budynku, czynności prawne oraz czynności polegające na reprezentowaniu dziecka przed sądami lub innymi organami²⁰.

Konkludując rozważania w przedmiocie pojęcia „dobra dziecka” na gruncie prawa rodzinnego, należy wyeksponować fakt, że rodzice winni wykonywać władzę rodzicielską dla dobra dziecka i interesu społecznego. Ochrona dobra dziecka ma charakter klauzuli generalnej, którą należy się kierować we wszystkich sprawach dotyczących dziecka. Interes społeczny powinien być zgodny z dobrem dziecka, gdyż społeczeństwo jest zainteresowane harmonijnym rozwojem rodziny, w której rodzice dbają o rozwój dziecka, strzegą jego interesów majątkowych i przygotowują do samodzielności²¹.

b) Odpowiedzialny nadzór rodziców

Kolejnym punktem odniesienia w rozważaniach nad rolą rodziny w procesie resocjalizacji nieletnich jest środek wychowawczy w postaci odpowiedzialnego nadzoru rodziców lub opiekuna (art. 6 pkt 3 u.p.n.).

Środek ten miał swój odpowiednik w art. 69 § 2 k.k. z 1932 r. Przeniesienie jego na grunt u.p.n. i do projektu ustawy *Prawa nieletnich* jest wyrazem uznania faktu, że rodzina stanowi pierwsze i naturalne środo-

---

¹⁷ IGNATOWICZ. *Prawo*. s. 322.

¹⁸ Szerzej nt. styczności rodziców z dzieckiem: M. GRUDZIŃSKA. *Kontakty z dzieckiem*. Warszawa 2000 s. 18.

¹⁹ J. STRZEBIŃCZYK. *Prawo rodzinne*. Zakamycze 2003 s. 299-300.

²⁰ IGNATOWICZ. *Prawo*. s. 324.

²¹ T. SMYCZYŃSKI. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa 2003 s. 196-197.

wisko rozwojowe dla nieletniego, które jest zdolne do zaspakajania potrzeb psycho-emocjonalnych dziecka i bez wątpienia odgrywa pierwszoplanową rolę w kształtowaniu osobowości dziecka²². Poprzez ten środek ustawodawca realizuje jeden z celów u.p.n., jakim jest dążenie do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucie odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa. Zdaniem K. Sienkiewicz, oddanie pod dozór odpowiedzialny polega na tworzeniu nad nieletnim opieki osób zobowiązanych do niej i przekształceniu ją w odpowiedzialną²³.

Orzeczenie nadzoru odpowiedzialnego rodziców jest celowe przy spełnieniu następujących warunków²⁴:

- (a) środowisko nieletniego nie ma na niego negatywnego wpływu, a związki emocjonalne nieletniego z rodziną są pozytywne;
- (b) istnieje możliwość dobrej współpracy między sądem rodzinnym a rodzicami nieletniego;
- (c) rodzicom zależy na dobru nieletniego i są zdolni do podjęcia takich działań.

W rodzinach zdrowych społecznie, gdzie przejawiana jest troska o pieczę i los dziecka, czasami stała ingerencja osób trzecich jest zbędna. Z tego powodu zdaniem Kowalskiej-Ehrlich odpowiednie ukierunkowanie rodziców przez sędziego może poprawić sytuację wychowawczą dziecka w rodzinie²⁵.

Niedopuszczalne jest ustanowienie nadzoru rodziców nad ich dzieckiem, którzy są niewydolni wychowawczo, którzy są pozbawieni władzy rodzicielskiej (art. 111 k.r.o), jak również tych, których władza rodzicielska została zawieszona (art. 110 § 1 k.r.o.). Byłoby to naruszeniem zasady spójności rozwiązań prawnych stojących na gruncie zapobiegania i przeciwdziałania demoralizacji nieletnich, jak również sprzeczne z zasadą dobra dziecka. Trzeba bowiem mieć na uwadze fakt,

---

²² V. KONARSKA-WRZOSEK. *Środki prawne umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich*. „Acta Universitatis Nicolai Copernici” 26:1988 (181) s. 135.

²³ A. GRZEŚKOWIAK. *Postępowanie w sprawach nieletnich (polskie prawo nieletnich)*. Toruń 1986 s. 63.

²⁴ GABERLE, KROCYL-WOLSKA. *Komentarz*, s. 64.

²⁵ B. KOWALSKA-EHRLICH. *Młodzież nieprzystosowana społecznie a prawo*. Warszawa 1988 s. 171.

iż zarówno pozbawienie, jak i zawieszenie władzy rodzicielskiej następuje w celu działania na rzecz dobra dziecka.

W doktrynie istnieje pogląd, że nie ma przeszkód, aby ustanowić nadzór rodziców, których władza rodzicielska jest ograniczona²⁶. Zdaniem Krukowskiego w takim przypadku celowość orzeczenia tego środka należy wnikliwie rozważyć. Jednakże słuszność tego stanowiska jest wątpliwa, z uwagi na fakt, iż podstawą ograniczenia władzy rodzicielskiej zgodnie z art. 109 k.r.o. są okoliczności, gdy dobro dziecka jest zagrożone ze względu na nieprawidłowe wykonywanie władzy rodzicielskiej zarówno z przyczyn niezawinionych, jak też zawinionych przez rodziców²⁷. Nie po to zatem sąd rodzinny nakłada na rodziców pewne obowiązki i ograniczenia, aby jednocześnie wskazać ich jako gwaranta prawidłowego rozwoju swojego dziecka. Tym samym nie wydaje się celowe orzeczenie nadzoru odpowiedzialnego rodziców nad dzieckiem, gdy ograniczono im władzę rodzicielską. W związku z tym należy przyjąć pogląd, iż ograniczenie władzy rodzicielskiej należy traktować jako przesłankę negatywną, której istnienie uniemożliwia orzeczenie omawianego środka wychowawczego.

Nadzór odpowiedzialny rodziców polega m.in. na okresowych sprawozdaniach składanych sądowi rodzinnemu z osiągnięć dziecka, w szczególności z postępów w nauce lub wykonywania nałożonych na niego obowiązków, o których mowa w art. 6 pkt 2 u.p.n.²⁸.

Wzmocnieniu tego środka z pewnością będzie przyjała pomoc kuratora sądowego, który wspierałby rodziców w realizowanych przez nich obowiązkach wychowawczych. Kurator czuwałby nad kreowaniem prawidłowych relacji dziecko – rodzic, mógłby także służyć radą i pomocą rodzicowi w wypełnianiu przez niego obowiązków wobec dziecka, jak również np. wesprzeć rodzica w odbudowywaniu przez niego autorytetu i szacunku u dziecka.

Odpowiedzialny charakter nadzoru rodziców lub opiekuna polega na tym, że w przypadku, gdy rodzice lub opiekun nieletniego uchylają się od wykonania obowiązków nałożonych na nich przez sąd rodzin-

---

²⁶ K. GRZEŚKOWIAK, A. KRUKOWSKI, W. PATULSKI, E. WARZOCHA. *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*. Warszawa 1991 s. 45.

²⁷ H. HAAK. *Władza rodzicielska. Komentarz*. Toruń 1995 s. 143.

²⁸ K. GROMEK. *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Warszawa 2001 s. 115.

ny, sąd ten może wymierzyć im karę pieniężną w wysokości od 50 do 1500 zł (art. 8 § 1 u.p.n.). W opinii Konarskiej-Wrzošek pozytywna ocena wprowadzenia wyżej wskazanej kary pieniężnej wynika stąd, że jest ona zorientowana nie tyle na wyrządzenie dolegliwości rodzicom czy opiekunom, co na wyegzekwowanie poleceń sądu z art. 7 § 1 i 2 u.p.n. O takim celu kary – zdaniem autorki – świadczy treść art. 8 § 2 u.p.n., według którego sąd uchyla omawianą karę w całości lub części, jeżeli osoba ukarana w ciągu 14 dni usprawiedliwi swoje zachowanie lub przystąpi do wykonywania swoich obowiązków²⁹.

c) Instytucjonalne formy resocjalizacji nieletnich

W rozważaniach dotyczących roli rodziny w procesie resocjalizacji nieletnich nie sposób pominąć pewnych problemów z funkcjonowaniem instytucji resocjalizacyjnych m.in. w wyniku braku współpracy z rodziną. Można w tym kontekście wskazać chociażby na instytucję nadzoru kuratora (art. 6 pkt 6 u.p.n.) oraz instytucję umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym (art. 10 u.p.n.).

Nadzór kuratora jest środkiem wychowawczym o charakterze wolnościowym polegającym na indywidualnym oddziaływaniu na nieletniego przez specjalnego kuratora sądowego. Nieletni, wobec którego został orzeczony taki środek, pozostaje w swoim naturalnym środowisku, w którym wzrastał i się rozwijał, natomiast jego resocjalizacji ma sprzyjać odpowiednia osoba, czyli kurator. Dla zwiększenia skuteczności tego najczęściej orzekałego przez sądy rodzinne środka wychowawczego *de lege ferenda* należałoby postulować jednoczesne orzekanie go wobec nieletniego jak i jego rodziców. Trzeba bowiem pamiętać, iż w obecnym stanie prawnym kurator może oddziaływać jedynie na nieletniego. To jemu może wydawać polecenia, określać pewne obowiązki. Nie ma on natomiast żadnego przełożenia na rodzinę podopiecznego, która nie jest zobligowana do współpracy z kuratorem, a tym samym do wzięcia współodpowiedzialności za proces wychowawczy nieletniego. W ten sposób kurator miałby realny wpływ na zachowania rodziców względem dziecka. Mógłby wówczas także wskazywać rodzicom na konieczność zmiany postępowania i weryfikacji

---

²⁹ KONARSKA-WRZOSEK. *Środki prawne*. s. 135.

metod wychowawczych stosowanych wobec dziecka. Wskazania te byłyby jednocześnie wiążące dla rodziców.

Kolejnym bardzo istotnym problemem pozostającym do rozwiązania pozostaje kwestia pracy z rodziną w sytuacji, kiedy dziecko przebywa w placówce resocjalizacyjnej o charakterze zamkniętym, jaką jest np. zakład poprawczy³⁰. Otóż, z przesłanek umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym określonych w art. 10 u.p.n. wynika jasno, że są to osoby przejawiające wysoki stopień demoralizacji, wobec których inne środki są niewystarczające lub nie roszą nadziei na resocjalizację nieletniego. Obecnie obowiązujący system, jak również projektowane rozwiązania nie zakładają równoległej pracy z rodziną w czasie, gdy nieletni przebywa w zakładzie poprawczym. Należy mieć bowiem świadomość, że po opuszczeniu takiego zakładu nieletni wróci znowu do tej samej rodziny funkcjonującej z tymi samymi problemami, które istniały przed umieszczeniem nieletniego w placówce. Taka sytuacja bardzo ogranicza skuteczną, trwałą resocjalizację nieletniego. Dlatego *de lege ferenda* należałoby postulować, aby umieszczeniu nieletniego w zakładzie poprawczym jednocześnie towarzyszyła praca kuratora lub innej instytucji z rodziną. Takie wsparcie rodziny z jednej strony służyłoby przygotowaniu jej na powrót nieletniego, na wypracowanie prawidłowych metod wychowawczych, a z drugiej strony mogłoby pozytywnie wpłynąć na jej kondycję, na ograniczenie często patologicznych mechanizmów w niej funkcjonujących.

3. ROLA RODZINY W PROCESIE RESOCJALIZACJI NIELETNICH – PROJEKTOWANE ROZWIĄZANIA

Dokonując rozważań nad rodziną w kontekście jej znaczenia dla prawidłowego rozwoju nieletnich oraz ich resocjalizacji należy pochylić się także na projektowanymi rozwiązaniami w tym zakresie.

Z uwagi na rosnącej od lat demoralizacji i przestępczości nieletnich Ministerstwo Sprawiedliwości opracowało projekt nowej regulacji prawnej – *Prawo nieletnich*, która miałaby zastąpić obecnie obowiązującą

---

³⁰ W projekcie ustawy *Prawo nieletnich* nie występuje już środek poprawczy w postaci umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym. Został on zastąpiony środkiem wychowawczym polegającym na umieszczeniu w zakładzie dla nieletnich.

jącą ustawę z dnia 12 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Przeprowadzając analizę kilku elementów omawianego projektu można pokusić się o stwierdzenie, że projektodawca deprecjonuje rolę rodziny, a nawet w niektórych miejscach ją pomija, jako partnera w rozwiązywaniu problemów wychowawczych nieletnich.

Za przyjęciem takiego stanowiska przemawia kilka poniższych argumentów. Po pierwsze należy zwrócić uwagę na kwestię preambuły. Jak wskazano wyżej, preambuła stanowi istotną wskazówkę interpretacyjną dla organów stosujących prawo. Określa ona zasadnicze cele, które z punktu resocjalizacji nieletnich należy zrealizować. W tym kontekście należy ocenić negatywnie fakt pominięcia preambuły w proponowanej regulacji prawnej. Oznacza to, że projektodawca zrezygnował ze wskazania zasadniczych celów, o których mówi obecnie istniejąca preambuła, w tym z akcentowania potrzeby wsparcia rodziny w jej procesie wychowania i kształtowania dziecka.

To proponowane rozwiązanie nie wydaje się zasługiwać na aprobatę, ponieważ błędna wydaje się rezygnacja projektodawcy z określania zasadniczych wartości, którym winna służyć ustawa. Prawo winno respektować pewien system wartości. Niezrozumiałe zatem wydaje się być eliminowanie z projektu ustawy *Prawo nieletnich* treści, które ten system definiują, w tym również wartości, jaką jest rodzina oraz jej umacnianie i wsparcie w wypełnianiu przez nią obowiązków wychowawczych, co stanowi jej zasadniczą rolę społeczną.

Ponadto brak jasno wytyczonych celów stosowania przepisów prawnych może prowadzić do wielu rozbieżności i niejasności interpretacyjnych przy stosowaniu ustawy, jak choćby nowe ujęcie dyrektywy kierowania się dobrem nieletniego, które w proponowanym brzmieniu może budzić istotne wątpliwości interpretacyjne, a w konsekwencji dotyczące stosowania środków przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich.

Otóż, projektodawca również akcentuje konieczność kierowania się dobrem nieletniego jednakże rozumiejąc przez to dążenie do wytworzenia w nim poczucia odpowiedzialności za własne czyny (art. 3 § 1 P.n.). Propozycję tego rozwiązania należy ocenić negatywnie z kilku powodów. Przyjmując zasadę racjonalnego ustawodawcy, co w kontekście przeprowadzane wykładni prawa jest bardzo istotne, to należy stwierdzić, że po pierwsze, nie definiuje już dobra nieletniego przez

pryzmat właściwie wykonywanych obowiązków rodzicielskich względem niego. Tym samym zwalnia organy stosujące prawo, aby przy podejmowaniu działań resocjalizacyjnych uwzględniały rolę rodziny w kontekście odpowiedzialności za wychowanie swego dziecka. Rozwiązanie to otwiera również szerszą niż dotychczas możliwość represyjnego oddziaływania na nieletniego. Otóż, projektodawca nie określa, w jaki sposób należy w nieletnim wytworzyć poczucie odpowiedzialności za własne czyny. Trzeba bowiem pamiętać, że takie poczucie można wytworzyć w kimś w procesie wychowawczym, poprzez budowanie systemu wartości oraz wszczepianie pożądaných społecznie norm postępowania, a także poprzez pewne formy oddziaływania represyjnego na zasadzie takiej, że określone zachowanie oceniane ujemnie może spotkać się również z reakcją zewnętrzną, stwarzającą pewną dolegliwość dla sprawcy takiego zachowania.

Wnioski końcowe

Reasumując rozważania w przedmiocie roli rodziny w resocjalizacji nieletnich na gruncie obecnego i projektowanego ustawodawstwa dotyczącego postępowania z nieletnimi można zaobserwować pewną filozofię Ustawodawcy w kreowaniu polityki postępowania wobec nieletnich, która dowodzi braku jasnej wizji w umiejscowieniu roli rodziny jako czynnika mogącego najskuteczniej wpłynąć na proces socjalizacji i resocjalizacji nieletnich. Obecne rozwiązania ustawowe oraz projektowane nie tworzą mechanizmów, które wzmocniłyby współpracę nieletniego w rodziną przy wsparciu instytucji państwowych. Fakt, iż współczesna rodzina jest coraz bardziej niewydolna wychowawczo, zmagą się z wieloma problemami, które ograniczają zdolności prawidłowego wychowywania dzieci, nie może być powodem zastępowania jej przez państwo w tej sferze. Projektodawca winien stworzyć takie regulacje prawne, które stawiałyby rodzinę na pierwszym froncie zmagania z problemem demoralizacji nieletnich. Biorąc pod uwagę niepodważalną rolę rodziny w kształtowaniu postaw społecznych dziecka państwo nie będzie w stanie jej w tym wyręczyć. Zatem działania ustawodawcze winny iść dwutorowo: z jednej strony stworzyć regulacje prawne zorientowane na wzmocnienie i naprawę dzisiejszej rodziny, a z drugiej – stworzyć mechanizmy, które włączą rodzinę w czynny proces reso-

cializacji nieletnich. Bez tych działań dyskusja nad sposobem ograniczenia demoralizacji i przestępczości nieletnich nie będzie miała końca.

THE ROLE OF FAMILY IN JUVENILE REHABILITATION
PROCESS IN CONTEXT OF PRESENT LEGAL STATE AND BEING
CURRENTLY PREPARED LEGISLATIVE SOLUTIONS

S u m m a r y

The resolution of juvenile delinquency and demoralization problem cannot be achieved without active commitment in this family process. It is family, which is the most important factor in shaping social and mental human development. However, it seems that legislator doesn't have clear and cohesive policy concerning reinforcing the family in her realization of educational process. In context of being projected legal solutions concerning conducting towards juvenile, the family role seems to be simply depreciated, what can be an evidence of State's belief that it can manage with the problem related to juvenile pathological behaviors by itself. The acceptance of such thinking would be a mistake, which condemns shaping the juvenile rehabilitation system to a failure.

Thum. Anna Petryków

Słowa kluczowe: resocjalizacja nieletnich, rodzina, legislacyjne rozwiązania

Key works: juvenile rehabilitation, family, legislative solutions